

Asia: VN/8051/2019

Valtioneuvoston periaatepätös suomalaisesta demokratiapolitiikasta 2020-luvulla (luonnos)

Lausunnonantajan lausunto

Lausuntonne ja yleiset kommenttinne demokratiapolitiikan tilasta, suunnasta ja seurannasta

Kiitämme mahdollisuudesta lausua Suomen demokratiapolitiikasta. Tarve demokratiapolitiikan väkevöittämiselle ei voisi olla ajankohtaisempi sääntöperustaisen maailmanjärjestyksen pilarien heiluessa ja monien päällekkäisten kriisien vaikeuttaessa kestävän kehityksen ja ihmisoikeuksien toteutumista.

Valtioneuvoston periaatepätös käsittelee monipuolisesti keinoja vahvistaa demokratiaa ja antaa väkevät perusteet esittämilleen vaihtoehdoille. Lisäksi pidämme erityisen arvokkaana, että kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytysten turvaaminen nähdään demokratiakehityksen välttämättömänä ehtona.

Arvioimme kuitenkin, että muutamissa osioissa demokratiapolitiikan suuntaviivoja voidaan jalostaa. Käymme seuraavassa yksityiskohtaisesti läpi huomiot seuraten otsikkorakennetta.

Kiinnitämme ensimmäisenä huomiota demokratian määritelmään, koska periaatepäätöksessä demokratia avautuu kuin välinearvona muille päämäärille: esimerkiksi taloudellisen kasvun mahdollistajana. Dokumentin voiman kannalta on parempi määritellä demokratia yhteiskunnallisena päämääränä ja jaettuna arvona sinällään.

Demokratiaa koskevien kuvailujen ja määrittelyjen yhteydessä suosittelemme vahvistamaan käsitystä demokratiasta avoimena ja tasa-arvoisuuteen pyrkivänä prosessina, niin sanottuna deliberatiivisena demokratiana. Tämä osallistavan demokratian ideaalimalli pyrkii vahvistamaan demokraattisen järjestelmän legitimitettiin tuomalla päätöksentekoa julkisuuden piiriin. Esittämämme huomio on tärkeä maailmassa, jossa autoritääriset hallinnot käyttävät lakia

epädemokraattisiin tarkoituksiin, minkä ohella lähestymistapa tarjoaa tukevan kivijalan monimuotoisen kansalaisyhteiskunnan sekä lehdistön- ja sananvapauden puolustamiselle.

Huomautamme, ettei ole suotavaa puhua ilmastonmuutoksesta kehityskulkuna, josta voimme hyötyä Euroopan unionina – vaikka ajatuksena olisi luoda globaalia hyvinvointia.

Aidosti demokraattisten valtioiden hupeneminen on globaali uhka. Emme kuitenkaan pidä esimerkiksi Itä-Euroopan nostamista tikun nokkaan mielekkäänä tai edes perusteltuna, koska Itä-Euroopan maat eivät tilastojen valossa ole viimeisen kymmenen vuoden jaksolla demokratiakehityksen heikoimpia esimerkkejä. Sen sijaan pidämme tärkeämpänä käsitellä demokratian rapautumista ja riskejä sille myös liberaalidemokratian mallimaissa – esimerkiksi Yhdysvallat on nopeasti taantuneiden demokratioiden listalla.

Samalla tulkitsemme, että taustoituksessa on vielä mahdollisuus syventää demokratiakehityksen ennakoituja uhkia. Kansainvälisen Civicus-järjestö toteaa ruoan ja polttoaineen hinnan nousun ja koronapandemian vaikutusten lisänneen demokratiioihin kohdistuneita paineita. Kun peruselämän edellytykset heikkenevät, eivätkä hallitukset kykene turvaamaan kansalaisten ihmisoikeuksien toteutumista, protestien aalto on todennäköinen. Samalla sotilasvallankaappaukset ovat palanneet osaksi reaalipolitiikkaa, minkä olemme todistaneet muun muassa Suomen kehitysyhteistyön kumppanimaassa Myanmarissa, samoin kun Sudanissa ja monessa muussa Länsi-Afrikan maassa parin viimeisen vuoden aikana. Länsimaat myös viimeisen 20 vuoden aikana rahoittivat ja tukivat Afganistanin demokratiakehitystä perustuen meidän omiin liberaalidemokraattisiin malleihimme. Kuitenkin konservatiivinen Taleban-liike suhteellisen vaivattomasti sai vallan Afganistanissa itselleen sen jälkeen, kun viimeiset Yhdysvaltain sotilaat olivat maasta vetäytyneet. Kun tarkastellaan demokratian tilaa kansainvälisesti, myös länsimaiden tapoja ja käytäntöjä viedä liberaalidemokratiaa muihin maihin, tulisi tarkastella kriittisesti. Venäjän hyökkäyssota Ukrainassa on nostanut esille millaisista riskeistä puhutaan, kun autoritääriset hallinnot kaventavat demokraattisia vaikuttamismahdollisuuksia ja tiedonvälitystä.

Pidämme puutteellisena sitä, että dokumentti jättää määrittelemättä, millä tavalla Euroopan neuvosto katsoo koronaviruspandemian rapauttaneen demokraattista hallintoa. Polarisaatio, QAnon-salaliitot ja vastustus yhteistä hyvää kohtaan ovat todellisia uhkia demokratialle, mutta viittaako teksti näihin, vai onko kyseessä tulkinta, että hallinnot ympäri maailman joutuivat esimerkiksi poikkeustilaa koskevalla lainsäädännöillä rajaamaan ihmisten vapauksia liikkuvuuteen. On riski, että kappaleen voi lukea koronakriitikkojen väitteitä myötäilevänä tulkintana perusoikeuksien kaventamisesta.

Linjaus 1: Vaalijärjestelmä on toimiva, turvallinen ja luotettava. Jokaisella on yhdenvertaiset mahdollisuudet ja riittävät valmiudet käyttää osallistumisoikeuksiaan

Toimenpide-ehdotusten teemat edustuksellisen demokratian toimivuuden parantamiseksi

- *Vaalijärjestelmän uudistaminen*
- *Vaalien turvallisuuden vahvistaminen*
- *Äänestysmahdollisuuksien joustavoittaminen ja sähköisen äänioikeusrekisterin laajamittainen käyttöönotto*
- *Äänestysaktiivisuuden ja monipuolisen ehdokasasettelun edistäminen*

Ehdotamme, että Suomi ei pyri olemaan vain maailman demokraattisimpien maiden joukossa vaan tulemaan kaikista demokraattisimmaksi. Tähän on kaikki edellytykset.

Linjaus 2: Suomessa on käytössä monipuoliset osallistumismahdollisuudet ja yhä useampi käyttää poliittisia- ja kansalaisoikeuksiaan

Toimenpide-ehdotusten teemat edustuksellisen demokratian toimivuuden parantamiseksi

- *Yhdenvertaisen osallistumisen edistämien ja kytkeminen vahvemmin osaksi päätöksentekoa ja valmistelua.*
- *Osallisuusjärjestelmien kehittäminen sekä arviointi kunnissa ja hyvinvointialueilla.*
- *Aloite-instrumenttien tarkastelu sekä erilaisten osallistumis- ja vaikuttamismenetelmien laajamittainen hyödyntäminen. Digitaalisen osallistumisen ja verkkodemokratiapalvelujen kehittäminen.*
- *Osallistumistoimien arviointi ja mittaaminen sekä yhdenvertaisen osallistumisen kehittäminen.*

-

Linjaus 3: Demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatus sekä jatkuva oppiminen tukevat osallistumisoikeuksien toteutumista

Toimenpide-ehdotusten teemat demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatuksen tukemiseksi

- *Nuorten koulutuspolkujen eriytymiseen puuttuminen varhaisessa vaiheessa. Osallistumista tukevan tietopohjan ja valmiuksien varmistaminen.*
- *Ajantasaisten koulutus- ja oppimateriaalien saatavuuden parantaminen (demokratia- ja ihmisoikeuskysymyksistä). Valtakunnallisen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen osaamiskeskuksen perustamisen selvittäminen sekä ajankohtaisten pilottihankkeiden tulosten valtakunnallinen jalkauttaminen.*
- *Opettajien perus- ja täydennyskoulutuksen pitkäjänteinen kehittäminen demokratia- ja ihmisoikeusasioissa.*

- *Kansalaistaitojen sekä avoimen keskustelun vahvistaminen disinformaation tunnistamiseksi ja torjumiseksi (ml. digitaalinen- ja mediakasvatus).*
- *Yleisten kirjastojen ja museoiden verkoston roolin vahvistaminen yhteiskunnallisen osallistumisen ja medialukutaidon vahvistamisessa.*
- *Demokratiaa, ihmisoikeuksia ja medialukutaitoa koskevan osaamisen vahvistaminen ja painoarvon lisääminen kotoutumiskoulutuksessa sekä monikielisessä yhteiskuntaorientaatiossa.*
- *Riittävien resurssien turvaaminen kansalaisyhteiskunnan toimijoille demokratiaa, ihmisoikeuksia ja medialukutaitoa koskevan koulutuksen tarjoamiseen.*

Linjaus 4: Avoin, läpinäkyvä ja vuorovaikutteinen hallinto vahvistaa luottamusta. Päätöksenteko on tietoperusteista

Toimenpide-ehdotusten teemat, joilla hallinnon avoimuutta ja läpinäkyvyyttä voidaan edistää

- *Julkisen hallinnon viestinnän kehittäminen yhteiskunnan toimintaan liittyvissä asioissa.*
- *Julkisuuslain uudistuksen loppuunsaattaminen. Avoimuusrekisterin saattaminen voimaan, seuranta sekä kehittämistarpeiden arviointi.*
- *Lainsäädäntäprosessin avoimuuden ja osallistavuuden parantaminen sekä virkamiesten osaamisen kehittäminen.*

Pidämme tärkeänä pyrkimystä ulottaa päätöksentekoa mahdollisimman lähelle kohdetta osallisuuden kokemusten vahvistamiseksi. Lisäksi julkisuusrekisterin kaltaiset aloitteet, jolla pyritään tekemään näkyväksi lobbaamista ja muuta ei-julkista vallankäyttöä ovat tervetulleita.

Haluamme kuitenkin korostaa tämän ohella, että kansalaisten päätöksenteon mahdollisuuksia tulisi syventää myös tiedon ja tausta-analyysien tuottamisessa, joita todisteperustainen päätöksenteko tarvitsee tuekseen. Nostamme esimerkiksi valtioneuvoston kanslian organisoiman kestävän kehityksen kansalaisraadin, joka on tuonut YK:n kestävän kehityksen ohjelman tavoitteita lähemmäs suurta yleisöä osallistamalla heitä dialogiin niin mittareista kuin mittaustuloksista.

Linjaus 5: Yhteiskunnallinen keskustelukulttuuri on rakentava, moniarvoinen ja syrjimätön sekä mahdollistaa eri väestöryhmien osallistumisen

Toimenpide-ehdotusten teemat, joilla keskustelukulttuuria voidaan parantaa

- ***(Puolueiden välisen) dialogin ja yhteistyön tunnistaminen keskeiseksi elementiksi rakentavassa yhteiskunnallisessa keskustelukulttuurissa.***
- ***Hyvien väestösuhteiden edistäminen dialogin keinoin.***
- ***Oikeiden osallistumisinstrumenttien valinta osallistumisen eriytymisen vähentämiseksi.***
- ***Viranomaistoimien jatkaminen ja osaamisen kehittäminen vihapuheeseen ja häirintään puuttumiseksi.***
- ***Vihapuheen ehkäisy sekä tietoisuuden lisääminen vihapuheen ja häirinnän kohtaamisesta sekä sananvapauden rajoista.***

Tulkitsemme dokumentin tapaa ymmärtää sananvapautta erikoisena. Sananvapauden lähtökohta on nimenomaan sen rajoittamattomuus, että mitään ennakkosensuuria ei aseteta. Tämä vapaus ei tarkoita sitä, etteikö sanotuilla asioilla olisi seurauksia, eli sanat voivat kuulua vihapuheen, kunnianloukkauksen tai muun laissa säädellyn alueen piiriin, josta on mahdollisesti rikosoikeudellisia seuraamuksia.

On tärkeää, että Suomi vaikuttaa aktiivisesti vihapuheen ja disinformaation levittämisen kitkemiseksi. Virheellisen tiedon levittäjät, viharyhmät, erilaiset ihmisoikeuksia vastustavat verkostot ja valtiot, joiden tavoitteita jakautuminen ja epävakaus palvelevat, muodostavat demokratiavastaisen amebamaisen yhteenliittymän kovan ytimen. Heitä yhdistävät yhteiset tavoitteet, kuten ääriajattelun normalisointi,

oikeuksien rajoittaminen ja erimielisyyden viljely. Poliittinen toimintaympäristö voi näissä oloissa nopeasti muuttua, jos äänestäjät saadaan vakuutetuiksi, ettei poliittisilla toimijoilla ole vastauksia käsillä oleviin ongelmiin.

Siksi vihapuheen ja disinformaation vastainen työ ylittää Suomen valtion rajat. Nähdäksemme on perusteltua, että Suomi ajaa yritys vastuukysymyksiä kansainvälisten keskustelualustojen tarjoajille, että he turvaavat palvelujensa käyttäjien ihmisoikeuksien toteutumisen. Nykyisellään alustojen tarjoajien monitorointi keskittyy voimakkaasti anglofoniseen maailmaan. Esimerkiksi Suomen Lähetysseura on tehnyt pitkäjänteistä työtä Myanmarin aseellisten kriisien ratkaisemiseksi ja nähnyt käytännössä kuinka sosiaalisen median alustoja käytetään niin demokratialiikkeen tukena kuin etnisen vihanlietsonnan kasvualustana.

Nostamme tässä yhteydessä esille, että kehittyvissä maissa uskonnollisilla johtajilla on tässä erityinen rooli. He voivat yhtäältä käyttää omaa julkista rooliaan yhteistyön, vuoropuhelun, ihmisoikeuksien ja rauhan asialla. Samalla he voivat lisätä vallankäytön avoimuutta ja läpinäkyvyyttä omissa instituutioissaan sekä lisätä erilaisten ryhmien, kuten naisten, nuorten ja syrjittyjen henkilöiden, osallisuutta omien uskonnollisten instituutioidensa päätöksenteossa. Näin he tarjoavat

uskonnolliset instituutiot osaksi yhteiskunnallista arvokeskustelua. Vuoropuhelutaitojen kehittäminen ja keskustelukulttuurin eheyttäminen suomalaisessa yhteiskunnassa ovat tärkeitä tavoitteita periaatepäätöksessä.

Linjaus 6: Aktiivinen ja elinvoimainen kansalaisyhteiskunta on keskeinen osa toimivaa demokratiaa
Toimenpide-ehdotusten teemat, joilla voidaan tukea kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytyksiä ja osallistumista

- ***Autonomisen ja elinvoimaisen kansalaisyhteiskunnan merkityksen tunnistaminen sekä kumppanuuteen perustuvan sektorien välisen yhteistyön edistäminen.***
- ***Kansalaisyhteiskuntaan liittyvien muutosten ja niiden vaikutusten pitkäjänteinen arviointi ja seuranta.***
- ***Kansalaistoiminnan rahoitus- ja varainhankintatietoisuuden ja osaamisen tukeminen sekä varainhankintainnovaatioiden kehittäminen.***
- ***Nuorten vapaaehtoistoiminnan tukeminen koulujen ja oppilaitosten avulla.***
- ***Kansalaisyhteiskuntatutkimuksen edistäminen ja tutkimustiedon parempi hyödyntäminen. Virkahenkilöiden kansalaisyhteiskuntaosaamisen ja –tietämyksen vahvistaminen.***
- ***Kulttuurilaitosten roolin ja toiminnan vahvistaminen kotouttamisessa ja sosiaalisessa yhteenkuuluvuudessa sekä kulttuurin nostaminen kestävän kaupunkikehityksen keskiöön.***

Kiitämme kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytysten ja demokratian vahvistumisen välisen suhteen huomioimisesta. Kansalaisyhteiskuntien vapauden ja kansalaistoiminnan edellytysten turvaamisen tulee olla tärkeä osa Suomen ulko- ja kehityspolitiikkaa. Suomalaisilla kansalaisyhteiskunnan toimijoilla on ollut rooli kehittyvien maiden kansalaisyhteiskuntien tukemisessa. Euroopan unionilla ja sen jäsenmailla on merkittävä rooli kehitysyhteistyön rahoittajana. EU kuvaa itseään arvoyhteisönä, joka rakentuu vapauden, demokratian, ihmisoikeuksien ja oikeusvaltioperiaatteen varaan.

Kansalaisyhteiskunnan tilanne on vakava, sillä vain muutama prosentti maailman ihmisistä asuu maissa, joissa kansalaisyhteiskunnan toiminta on vapaata, ja kansalaisyhteiskunnan tilan kaventuminen on viimeaikainen megatrendi. Sananvapautta, julkisia kokoontumisia ja kansalaistoiminnan ehtoja kiristetään monin eri tavoin aina pehmeästä byrokraattisesta hidastamisesta ihmisoikeusaktivistien ja toimittajien surmiin.

Dokumentissa esille nostettu huoli kansalaisjärjestöjen toimintamahdollisuuksien kaventumisesta suhteessa rahoitusmahdollisuuksiin on todellinen. Kehitysyhteistyösektorilla ennen Sipilän hallituksen rahoitusleikkauksia monimuotoisuus nähtiin arvona, tapahtuman jälkeen haitallisena fragmentoitumisena. Rahoitusinstrumentit ohjaavat kohti suurempia hankkeita, tiukempaa

alueellista kohdentumista, minkä vuoksi omista lähtökohdista ja innosta kumpuava yhdistystoiminta on hiipunut.

Huomautamme lisäksi, että yksityisiltä lahjoittajilta hankittu lisärahoitus muokkaa toimintaa: lahjoittajat suosivat tunteellisia ja helposti mitattavia interventioita yli rakenteellisten politiikkamuutosten. Siten yksityisen varainhankinnan tehostaminen ei välttämättä johda monipuolisempiin toimintamahdollisuuksiin, päinvastoin.

Linjaus 7: Suomi tukee demokratiakehitystä kansainvälisesti

Toimenpide-ehdotusten teemat, joilla voidaan tukea kansainvälistä demokratiakehitystä

- *Toimijoiden yhteydenpidon lisääminen kansallisella tasolla ja Suomen kansainvälisen demokratiatyön kehittäminen kokonaisuutena. Suomalaisen demokratia-, ihmisoikeus- ja oikeusvaltioalan asiantuntemuksen hyödyntäminen kansainvälisessä yhteistyössä.*
- *Politiikassa aliedustettujen ryhmien poliittisen osallistumisen vahvistaminen tukemalla kansainvälisesti puolueita ja parlamentteja. Erilaisten tapojen kehittäminen tukemaan eri toimijoiden osallistumisoikeuksien toteutumista sekä mediavapautta.*
- *Valtioneuvoston tutkimustoiminnan kehittäminen sekä seuranta kansainvälisen demokratiatyön vaikuttavuudesta ja kehittämistarpeista.*
- *Suomen aktiivinen toiminta Euroopan Unionin Team Europe Democracy–aloitteessa ja hallitusten välisissä demokratiajärjestöissä. Suomen tuki Kansainväliselle demokratia- ja vaaliapuinstituutille (International Institute for Democracy and Electoral Assistance, International IDEA).*

Ehdotamme, että kappaleen aloituksessa tehdään linkitys valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittiseen selontekoon, ulko- ja turvallisuuspoliittiseen selontekoon ja kehitysyhteistyön ylivaalikautisia tavoitteita koskeviin periaatteisiin, jotta vahvat siteet ihmisoikeuksien, kestävän kehityksen ja turvallisuuden välillä nousevat esiin demokratian edistämisen ehtona.

Nähdäksemme on myös virhe jättää käsittelemättä Nato mahdollisena yhteistyöfoorumina, sikäli kun Suomen prosessin kohti jäsenyyttä voidaan olettaa kulkevan maaliinsa.

Pidämme huolestuttavana, että demokratiakehityksen tueksi ulkosuhteissamme ei nosteta Suomen kauppa- tai ilmastoulkopolitiikkaa. Molemmat tarjoavat konkreettisia työkaluja rahoittaa demokratiaa tukevia interventioita ja vaikuttaa kansainvälisen sääntöperustan demokraattisten prosessien vahvistamiseksi.

Nostamme esiin lisäksi, että Suomen kehitysyhteistyössä muu-ODA:n sekä muiden rahoitusvirtojen merkitys (OOF) on kasvanut vuodesta 2016 eteenpäin. Nämä kehitysrahoituksen kanavoinnin tavat eivät tue suoraan demokratiakehityksen kannalta keskeisiä rakenteita lehdistönvapaudesta

korruption vastaiseen taisteluun, mihin demokratiapolitiikan tulisi ottaa kantaa. Lisäksi pidämme ristiriitaisena, että EU ohjaa kehitysrahoituksestaan vain muutaman prosentin kansalaisyhteiskunnan vahvistamiseen. Paikallisen kansalaisyhteiskunnan vahvistaminen ja tukeminen kehittyvissä maissa on tärkeä demokratiakehityksen painopiste – tämä on pitkäkestoista työtä, ja demokratiaa puolustavat ihmisoikeusaktivistit ja muut paikalliset kansalaisyhteiskunnan toimijat kehittyvissä ja autoritäärisissä maissa tarvitsevat entistä enemmän konkreettista tukea.

Demokraattisten rakenteiden tukeminen osana Suomen kauppaa-, kehitys ja ilmastoulkopolitiikkaa tulee näkyä ennakoitavana, tulospohjaisena ja pitkäjänteisenä budjetointina.

Parhaiten tämä onnistuu luomalla tiekartta kohti 0,7 % BKTL-osuutta kehitysyhteistyölle; myöntämällä, 0,2% osuutta vähiten kehittyneille maille, missä kansalliset instituutiot ja resurssit demokratiakehityksen tukemiseksi ovat heikoimmat ja kanavoimalla vähintään 15 % osuus kehitysyhteistyömäärärahoista kansalaisyhteiskunnan vahvistamiseen.

Lisäksi Suomen tulee luoda määrälliset tavoitteet Pariisin sopimuksen artikla 9:ssä määritellylle ilmastorahoitukselle ja selkeytettävä rahoituksen suhde kehitysyhteistyöhön kanavoitavaan rahoitukseen, kuten esimerkiksi kehityspoliittinen toimikunta suosittelee .

Humalisto Niko

Suomen Lähetysseura - Dos. Niko Humalisto, Ulkomaantyön johtajan
toimisto